

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
У БЕОГРАДУ

Реферат о завршеној докторској дисертацији

Ђурђе Б. Обрадовић

Археоботаничка истраживања у касном неолиту Поморавља: друштвени и
економски аспекти производње и припреме хране

Дана 26. децембра 2019. године изабрани смо одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у комисију за оцену докторског рада Ђурђе Обрадовић под насловом *Археоботаничка истраживања у касном неолиту Поморавља: друштвени и економски аспекти производње и припреме хране*. После детаљног прегледа рада износимо члановима Наставно-научног већа Филозофског факултета своје стручно мишљење.

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Ђурђа Б. Обрадовић је рођена 1985. године у Новом Граду. Дипломски рад је одбранила 2009. године на Одељењу за археологију Филозофског факултета у Београду. Докторске студије уписала је 2011. на истом Одељењу. Од 2011. године запослена је у Археолошком институту у Београду на пројекту Археологија Србије: културни идентитет, интеграциони фактори, технолошки процеси и улога централног Балкана у развоју европске праисторије, најпре као истраживач приправник, а од 2013. као истраживач-сарадник. Од 2004. године учесник је пројекта Стална археолошка радионица – средње Поморавље у неолитизацији југоисточне Европе.

Ужа научно-истраживачка област Ђурђе Б. Обрадовић је археоботаника. Бави се проучавањем улоге биљака у исхрани и економији неолитских заједница централног Балкана, са посебним интересовањем за друштвене и економске аспекте производње и припреме хране биљног порекла.

Дугогодишња је учесница истраживања значајних археолошких локалитета у земљи (Дреновац код Параћина) и иностранству (Паљамбела,

Грчка). Од 2011. године члан је Српског археолошког друштва, а од 2019. године и Европске асоцијације археолога.

Усмеравајући своја интересовања ка истраживању неолита и археоботанике, Ђурђа Обрадовић је учествовала и излагала радове самостално и у коауторству на осам домаћих и осам међународних стручних и научних скупова, међу којима се истичу:

- New data on early agriculture in the central Balkans: archaeobotanical investigations at Early and Late Neolithic sites in the Morava valley, Serbia, 16th Conference of the International Work Group for Palaeoethnobotany, Thessaloniki, 17–22 June 2013;
- Neolithic Drenovac: Spatial organization of flat extended settlements in the Morava Valley (у коауторству са С. Перићем, О. Бајчев и И. Стојановић), Serbia, Northern Greece and the Southeastern Europe during the Neolithic. An interaction zone, Thessaloniki, 26–29 June 2014;
- Food practices in Early Neolithic settlement of Drenovac: archaeobotanical and archaeozoological study (у коауторству са И. Стојановић), Social Dimensions of Food in the Prehistory of the Eastern Balkans and Neighbouring Areas, Heidelberg, 30.4–2.5.2015.
- Crop storage and problems with pests at Late Neolithic settlement of Selevac, Serbia, 17th Conference of the International Workgroup for Palaeoethnobotany, Paris, 4–9 July 2016;
- Sideline or protagonist? Economic status of 'new type' glume wheat in the Neolithic and Bronze Age central Balkans (у коауторству са Д. Филиповић), 18th Conference of the International Workgroup for Palaeoethnobotany Lecce, 3–8 June 2019;
- Plants and animals in the lives of Early Neolithic farmers: evidence from the central Balkans (у коауторству са И. Димитријевић), 1st Conference on the Early Neolithic of Europe – ENE2019, Barcelona, 6 – 8 November 2019

Кандидаткиња Ђурђа Обрадовић је објавила 13 научних радова у домаћим и међународним зборницима радова и часописима, од којих издвајамо следеће:

- Neolithic land use in Central Pomoravlje - arable potential of soils and agriculture (у коауторству са О. Бајчев), in: *The Neolithic in the Middle Morava Valley: new insights into settlements and economy*, eds. S. Perić, M. Korać, B. Stojanović, The Neolithic in the Middle Morava Valley no. 2, Belgrade 2016, 61 - 78;
- Integrating archaeozoological and archaeobotanical data: different perspectives on past food practices. Case study: The Early Neolithic context from Drenovac, central Serbia (у коауторству са И. Стојановић), in: *The Neolithic in the Middle Morava Valley: new insights into settlements and economy*, eds. S. Perić, M. Korać, B. Stojanović, The Neolithic in the Middle Morava Valley no. 2, Belgrade 2016, 79-102;
- Wild Plant Resources and Land Use in Mesolithic and Early Neolithic South-East Europe - Archaeobotanical Evidence from the Danube Catchment of Bulgaria and Serbia (у коауторству са Е. Marinova, D. Filipović, E., Allue), *Offa* 69/70, 2012/13, 467-478;
- Plant storage in Neolithic southeast Europe: synthesis of the archaeological and archaeobotanical evidence from Serbia (у коауторству са D. Filipović, B. Tripković), *Vegetation History and Archaeobotany, Volume 27, Issue 1*, 33 - 41.

2. Предмет и циљ дисертације:

Предмет дисертације су макробилни, архео-ботанички налази који се у нашој земљи систематски прикупљају тек нешто мање од двадесет година. Пре тога су истраживања ове врсте налаза у Србији била спорадична и везивала су се за студије иностраних стручњака. Сама ова чињеница показује да је у овој области археологије било простора за настанак једне овакве докторске дисертације. У међувремену су на неолитским налазиштима (која су и махом узета у разматрање у овом раду) спроведене редовне процедуре влажног просејавања које су дале обиље нових података спремних за анализе. Од значаја је напоменути да је кандидаткиња Ђурђа Обрадовић заслужна за покретање систематског прикупљања макро-билних налаза на налазиштима Дреновац и

Гумниште и осмишљавање целе процедуре. На основу њеног рада у највећој мери су и настали узорци које у овој дисертацији проучава. С тога је јасно да је реч о оригиналној идеји која је од изузетног значаја за развој Србијанске археологије и осветљавање неолитског периода новим сазнањима везаним за суштински важна питања исхране ових заједница.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању:

У докторској тези Ђурђе Обрадовић постављено је неколико хипотеза:

- Током касног неолита долази до промена у стратегијама узгајања и коришћења биљака
- У касном неолиту централног Балкана постоје локалне и регионалне варијације у стратегијама узгајања и коришћења биљака
- На који начин нас подаци о биљним остацима информишу о праксама исхране, и које су шире импликације ових пракси за разумевање друштвеног контекста производње и конзумације биљне хране?

Користећи савремену методологију и научни апарат Ђ. Обрадовић је показала да се не мења избор гајених биљних врста током времена. Резултати истраживања су показали да не се мења избор гајених биљака током времена. Уочене су регионалне и локалне разлике у стратегијама узгајања биљака, где се издвајају заједнице које су усмерене ка гајењу ужег спектра врста, углавном једнозрне и двозрне пшенице, док су на другима и поред плевичастих врста пшеница, значајне и махунарке. Анализа састава различитих контекста из периферног дела рано-винчанског насеља у Павловцу и централног дела касно-винчанског насеља у Дреновцу указала су другачију просторну интеграцију активности термичке обраде и одбацивања остатака од припреме хране. Разлике у обиму и корацима при чишћења семена су посведочили о разликама у организацији послова обраде као и епизодама припреме хране на нивоу домаћинства али и за већу групу људи. Резултати археоботаничке анализе су указали на одређене праксе земљорадње: постојале су две сетвене сезоне (пролећна и јесења), гајени су самостални усеви једнозрне и двозрне, док су можда постојали и мешовити усеви, жетва се обављала сечењем стабљике при дну или средини стабљике и земљишта на којима су гајени усеви су била умерено плодна, указујући на успешно одржавање плодности земљишта.

За нека од постављених или релевантних питања одговор за сада није могућ. Реч је о друштвеним аспектима производње хране за чије детаљније елаборирање и студију није било довољно података на основу којих би се разрешило то питање. Било је могуће продискутовати и изнети резултате за шири регион или хронолошки оквир, као и на основу етнографских паралела. То би омогућило да друштвени аспекти буду интегрисани у рад али на основу индиректних сазнања. Ауторка је одлучила да се на овом месту не упушта у спекулацију и та питања остави за време када буде довољно података.

4. Кратак опис садржаја дисертације:

Докторска дисертација Ђурђе Обрадовић састоји се од 160 страна текста, 22 табеле 70 илустрација, и 17 страна списка коришћене литературе. Ђурђа Обрадовић је обрадила друштвене и економске аспекте производње и припреме хране током касног неолита. За ову студију коришћене су анализе макробилних остатака са неколико локалитета винчанске културе у Поморављу. Пред кандидаткињу су била постављена два основна циља: испитати регионалне и хронолошке разлике у употреби и стратегији гајења биљака; и истражити просторне организације активности припреме хране у једном касно неолитском насељу. До скоро се у нашој земљи није водило довољно пажње о прикупљању макробилних налаза тако да је и број локалитета са којих је било могуће направити овакву студију релативно мали. За потребе овог рада Ђурђа Обрадовић детаљно је анализирали археоботаничке збирке са налазишта Дреновац, Павловац – Гумниште као и одабрани контексти са налазишта Селевац и Медведњак.

У уводном делу ауторка најпре даје кратак преглед претходних археоботаничких истраживања неолитских локалитета на територији Србије и дефинише предмет истраживања докторског рада. Следи осврт на аспекте винчанске културе релевантне за тему рада – културна хронологија, друштвена организација, економија; у оквиру описа економског аспекта сумирана су досадашња сазнања у вези са фокусом докторског истраживања. У оквиру подпоглавља 1.2 и 1.3 детаљније је обрађена проблематика реконструкције интензитета и обима пољопривредне производње у касном неолиту Централног

Балкана, те ефекат могућих технолошких иновација; дате су дефиниције појмова које ће ауторка користити у даљем тексту. Ова подпоглавља представљају шири контекст истраживања и наговештавају аспекте земљорадње на које ће се ауторка концентрисати у анализи и интерпретацији. У финалном подпоглављу (1.4) ауторка дефинише циљ истраживања, наводи аспекте употребе биљака у прошлости које ће разматрати, и поставља истраживача питања која потом образлаже и за које даје преглед постојећих сазнања, истичући аспекте који захтевају другачији или детаљнији приступ у истраживању.

Веома је корисно да ауторка најпре описује тафономске и пост-депозиционе услове у којима долази до очувања биљних остатака, а који у многоне одређују шта ће заправо бити откривено у археолошким слојевима и на шта то може да указује. Тафономија је у археоботаници изузетно важна и разумевање формационих процеса је први корак у анализи, а изузетно је важно за интерпретацију јер поставља, али и помера границе до којих се може ићи у реконструкцији активности у вези са биљкама. Ово показује да је ауторка упознат са овим аспектом аналитичког рада, што је велика предност овог доктората. Ауторка затим даје детаљан опис аналитичких техника примењених у раду, почев од теренске фазе рада до крајње – статистичке.

Поглавља 3 – 7 су централна поглавља истраживачког дела тезе. У овим поглављима приказан је и објашњен одабир налазишта са којих су прикупљени узорци за студију. Даље се у засебним поглављима приказују узорци, рад са њима и резултати који су добијени на сваком појединачном налазишту. Приказани су резултати са локалитета Павловац – Гумниште, Слатина – Турска чесма, Дреновац, Селевац и Медведњак. За све локалитете које је користила у овом раду ауторка је применила следећу структуру:

- Археоботанички узорак
- Ботанички састав
- Класификација узорака на основу ботаничког састава
- Контекстуална анализа
- Праксе припремања хране биљног порекла унутар насеља – синтеза

Истичемо да је ауторка упозната и користи методе и процедуре које су у широј употреби у свету али само донекле на Балкану, те је овај рад велики искорак у односу на претходна археоботаничка истраживања. Поглавље показује да је ауторка учествовала у свим фазама од којих се састоји археоботаничко истраживање, а за два локалитета (Дреновац и Павловац) их сама и организовала, што је веома важан резултат овог докторског рада и сигнализира да је ауторка способна и спремна да примени ове методе и у будућности. Са обзиром да је расположива археоботаничка литература углавном на енглеском или другом страном језику, ауторка се веома добро снашла са терминологијом и проналаском одговарајућих термина на српском језику. Поједини термини и описи би, уз савет лектора, могли бити поједностављени и боље прецизирани, што би било од значаја за ове дисциплине код нас, пошто би ти исти термини могли да буду усвојени као стандард за археоботаничке публикације на српском језику.

Поглавља 8 и 9 (насловљени - Земљорадња у касном неолиту и Дискусија) приказују колико су анализе макробиљних остатака кључне за савремену археологију. Наиме, на основу обављених анализа Ђ. Обрадовић нам нуди своју интерпретацију резултата којом доприноси општем разумевању живота неолитских људи. Она приказује биљне врсте које су коришћене у земљорадњи али се ту не зауставља у својим архео-ботаничким анализама. На основу коровских врста присутних у узорцима и познавања педолошких и географских својстава околине посматраних локалитета она препознаје положаје поља и закључује да је могло бити и 2 сетве годишње, Осим тога, значајан податак из ове анализе је да су неолитски житељи Поморавља највероватније познавали ђубрење земљишта али се, нажалост, на основу тренутних података није могло утврдити на који су начин одржавали плодност својих њива. Вредне податке кандидаткиња износи о начину жетве али и о начинима складиштења житарица у неолитским домаћинствима. У својој дискусији ауторка своје резултате добијене са налазишта из Поморавља посматра у оквирима шире хронолошке и регионалне схеме. Она се бави разликама у избору гајених биљака, истражује регионалне разлике у стратегијама земљорадње али се бави и различитим

праксама припреме хране и са тим у вези просторном организацијом везаном за активности припреме хране унутар касно неолитских насеља.

У закључном поглављу ауторка резимира предмет, циљ и ток истраживања и истиче препреке у раду услед стања истражености локалитета, али и предности у односу на раније археоботаничке анализе јер нови резултати доносе нов, детаљнији увид у питања постављена у претходним радовима.

Наведени су главни закључци рада и укратко описано на основу чега су донети, што је веома корисно за читаоца великог рада попут овог – да има подсетник о томе шта је све радом обухваћено и на који начин. Аутор набраја и могућа питања за будућност која се, пре свега, тичу друштвених аспеката земљорадње и употребе биљака у исхрани, а за чије разматрање за сада не постоје довољно добри археоботанички али и археолошки подаци.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Ауторка докторске дисертације *Археоботаничка истраживања у касном неолиту Поморавља: друштвени и економски аспекти производње и припреме хране* Ђ. Обрадовић је у највећој могућој мери одговорила на истраживачка питања која су пред њу постављена. Она је из свог материјала извукла максимум и пред читаоца ставила оригиналне интерпретације и закључке који ће бити од изузетног значаја за будући рад на неолитским налазиштима широм Балкана. Иако ово није први рад који третира неолитску исхрану из угла макробилних остатака, стиче се утисак да пред собом имамо један свеобухватан рад који ове налазе третира из свих доступних углова. Отуда се и закључци које ова докторска дисертација нуди не ограничавају само на статистику и заступљеност појединих биљних врста већ се односе и на организацију насеља као и ширу друштвену праксу везану за избор, сетву, жетву и складиштење летине и семена.

6. Закључак:

Дисертација кандидаткиње Ђурђе Обрадовић, урађена је у свему према одобреној пријави, и представља оригинално и самостално научно дело које ће оставити трага у нашој археологији те да су се тиме стекли услови за њену јавну одбрану.

Чланови комисије:

проф. др Јасна Вуковић

доц. др Бобан Трипковић

др Славиша Перић

др Драгана Филиповић,

Ментор:

проф. др Ненад Тасић